

СИЛАТА НА ДОБРОТО СЪРЦЕ СРЕЩУ СТРАХА И ЕГОИЗМА

През 1899 г. Иван Вазов публикува своя разказ „Челопешката гора“. Той е фрагмент от летописа му за националните изпитания – водеща тема в творчеството му. От преломната за живота на нацията пролет (1876) е избран „исторически епизод“ – гибелта на Ботевата чета. Посочването на датата, на фигурите в историческия сюжет, очертаването на географската карта на събитията изграждат документалния план на творбата. Това е разказ за съдбата на малцината оцелели четници, но и за изпитанията на една българка, която се среща с един от тях, и която в рамките на една нощ преживява цялата гама от чувства, съпътстващи героичната и постъпка – да помогне на един изпаднал в беда българин. Ето защо, малко по-късно, когато писателят преработва творбата, тя вече е с ново име „Една българка“. Тази рязка промяна в заглавието има своето значение. Вазов осъзнава, че не челопешката гора е идейно-емоционален център в творбата, а една жена – смела, всеотдайна, жертвоготовна, която преминава през трудни изпитания и големи опасности и се доказва като велика родолюбка и изключителна българка.

В трета част на разказа чрез острото противопоставяне на главната героиня – баба Илийца и калугера – отец Евтимий, е представен сблъсъкът на доброто сърце със страха и егоизма. Баба Илийца е съхранила родолюбивия пламък в душата си. Образът и е възвисен и пречистен, защото старата жена е всеотдайна, човечна и жертвоготовна. Устремена към доброто, тя рязко се отличава от свещеника, който трепери от страх, затворен в черупката на робския си свят. Сблъсъкът между тях очертава две житейски и нравствени позиции. Героинята е готова да изпълни своя дълг – да стори добро. Дълг и труден е пътят към него, но тя водена от своята вяра и силната си майчина любов, го извървява достойно. В противовес на нейната всеотдайност са обрисувани страхът и егоизмът на отец Евтимий, божият служител, който е чужд на християнската нравственост, безразличен към историческата съдба на своя народ.

Трети епизод от разказа започва с природна картина, която не е просто ефектен декор, а начин да се предаде емоционалната атмосфера на творбата. Не случайно нощта е времето, в което авторът разкрива действията на баба Илийца. Това е своеобразна метафора на робството и спомага за представянето на различни типове характери в това смутно време, в съдбовната 1876 г. Тази част от разказа представя сблъсъка между вярата и неверието, човечността и бездушието, жертвоготовността и себичността, доброто и егоизма, смелостта и страха.

Мрачната природна картина е огледален образ на напрежението и тревогата в душата на баба Илийца. Черепишкият манастир е покрит с тъмното було на нощта. Клисурата мълчи плахо над тъмното небе. Реката жаловито шумти. Насреща се тъмнеят канаристите стени Бабини плазове – мрачни и намусени. Манастирът спи глух и пустинен. Метафоричният глагол „мълчеше“, епитетите „мрачни, намусени“ засилват усещането за безпокойство. Поредицата художествени определения „плахо“, „монотонно“, „жаловито“, „черни“ внушават тревожност, страх и самота. Огромна смелост проявява старата жена, като поема по рискования път към Черепишкия манастир – мястото, където се надява, че надеждите и ще се осъществят. Състраданието и желанието да стори добро и вдъхват сили. Със силата на своята воля и издръжливост, със съзнанието за майчински, християнски и човешки дълг, българката тръгва по пътя към доброто. В такава страшна нощ съвсем естествено е човек да се уплаши. Мрачната природна картина подсказва и неразбирането, и бездушието, които ще срещне баба Илийца в манастира. Метафоричният глагол „спеше“, епитетите „глух и пустинен“ внушават отчуждението на божия храм. Той ще остане глух и сляп за болката и тревогата на възрастната жена. Светата обител е затворена за милостта и човешината. Престанала е да бъде крепост на българското. Хора като отец Евтимий са я превърнали от място на милосърдието и съпричастността, в убежище на страха и егоизма, в място за оцеляване.

Скрит символичен смисъл имат и заключените манастирски врати. Авторът ги е осмислил като образ, чрез който близостта и неовладеният страх, контрастират рязко на очакванията, свързани с представата за висока духовност. Така вместо храм на спасението манастирът се оказва крепост, зад чийто високи каменни зидове се е спотаил страхът.

Не случайно авторът споменава, че отсъства игуменът – „старец милостив и добър българин“. Той е от тези, които във вековете съхраняват българския дух. Сега зад манастирската порта е останал само един изплашен до смърт калугер и манастирският слуга. Вместо от смелост, те са обсебени от животински страх за своя живот. Вместо да покаже съпричастност към човешката участ на изпадналите в беда, черепишкият калугер е груб, невярващ, както в Бога, така и в човека. Всъщност той се страхува не за манастира, както

постоянно изтъква, а единствено за своя живот, воден от егоистичното си чувство, от липсата на духовни ценности, от пълното си безразличие към съдбата на другите, докато старата жена иска да спаси „два живота“, забравила за своя.

Баба Илийца също изпитва страх, но това е страх от друг тип, който вдъхва уважение и възхищение към героинята. Оттук е и първата разлика между героите от този епизод – разликата между смелостта на възрастната жена, която „посред нощ“, „в тоя късен час“ се намира в гората, в това размирно време и страхливостта на калугера, който е защитен от манастирските врати. Още с тръгването си от дома в такъв страшен момент тя показва, че не мисли за себе си, а за спасението на смъртно болното си внуче. Към този страх се прибавя и страхът дали ще успее да помогне на случайно срещнатия в гората Ботев четник. Майчината и жалост, родолюбието и искрената и вяра в бога и в неговата сила да помогне и да възнаградят всяко добро дело, я карат да бърза с „утроена“ сила към манастира. Но там не среща помощ и утеха. Малодушният свещеник благоразумно прикрива уплахата и робския си страх зад сигурността на божия храм.

Хлопането по портата ужасява божии служители. В репликите между отец Евтимий и ратая Иван не се допуска присъствието на жена: „Някои от ония трябва да е“. Употребеното показателно местоимение „ония“ обединява в едно и турци и бунтовници. Един християнин, българин, отказва да назове свои братя по вяра и по народност. Преди това баба Илийца употребява тези думи: „От ония е, дето ги гонят“. Но тя бързо осмисля ситуацията, без колебание решава да помогне, защото момчето е „христиенин“ като нея, защото е българин, защото християнската религия повелява да се помогне на ближния. Селянката обаче, водена от силата на добрата си сърце, се оказва сама.

В светотатството си отец Евтимий се моли да не са „бунтаджиите“ и упорито отказва да отключи манастирската порта: „Не пуцам“. Вместо разбиране и съпричастност, родолюбивата християнка се среща със страха и егоизма на един духовник. Той е забравил за вярата, чийто служител е. Не мисли за своя род, макар че е българин по произход. Неговият егоизъм е превърнал манастира в крепост на бездушието и безчовечността. Едва, когато се убеждава, че пред портите стои сама жена, Евтимий се осмелява да откряне манастирските врати. Комизмът на ситуацията отстъпва място на откровената грубост, на бездушното отношение към човешкото нещастие.

Вместо с благословия и добра дума, духовникът посреща селянката с проклетие. „Да те вземат рогатите!“ Грубата му ругатня е израз на егоистичното му безразличие към другите и на голямото му облекчение, че скъпоценният му живот не е застрашен. Калугерът не дава и ни най-малък знак, че е развълнуван от мъката на баба Илийца. Още по-отблъскващо е равнодушието му към болното дете. Отказът му да прочете молитва е груб и безцеремонен. Монахът разкрива собственото си малодушие зад привидната грижа за манастира. В същото време показва незначителност на църковния ритуал. Непреклонността и упоритостта на старата жена най-накрая го принуждават да стори онова, което би трябвало да върши по повеля на сърцето си. Сърдит и небрежен към вида си, калугерът набързо и нетърпеливо прочита молитвата за здраве. Грозно и отблъскващо е равнодушието му, когато безчувствено заявява на селянката, че детето и е умряло. Не се трогва дори, когато по божие знамение детето отваря очи. Израз на закоравяла безчовечност е и безпристрастната му констатация, че ако на детето е писано да оживее, ще оживее. Така чрез речевата характеристика и поведенческите прояви на отец Евтимий се изгражда представата за него като за човек, лишен от съпричастие към ближния, неспособен да преодолее себичния страх за собствената си личност и да откликне на чуждата болка. Той е представен като духовник, който е твърде далеч от божии повели.

Особено ярък е контрастът, когато баба Илийца понечва да обади тайната си. Очаквайки, че божият служител ще вземе присърце едно християнско дело, тя се опитва да раздвижи човешките струни в душата му. „Нали сме християни!“ – християнството е синоним на милосърдие и човечност, но тези качества са чужди на отец Евтимий. Страх и гняв завладяват сърцето му. „Какво ще обаждаш и какви християни?... Не искам нищо да чувам, ни да ми обаждаш. Каквото знаеш, за себе си го знай. Или си дошла тук да запалиш манастира?“ Егоистичният и себичен монах се само дискредитира чрез речта си.

В същността си разговорът между Илийца и отец Евтимий е нравствен двубой между дълга и егоизма. Калугерът говори сърдито и соннато, селянката – твърдо и убедено. Сблъсъкът между двамата идва от това, че в една и съща ситуация ценните за тях неща са съвършено различни. Умело изграденият диалог разкрива две напълно противоположни позиции. В смутното и тревожно време голобради момчета и скромни, но храбри и човечни жени като Илийца излагат на риск живота си. Един божи служител остава глух за възвишените идеали на епохата.

Читателят неволно прави сравнение между отец Евтимий и един духовен колос, носещ същото име – патриарх Евтимий. Огромна е бездната, която лежи между тях. Първият тъне в страх и духовна нищета, а вторият дава сили на цял един народ да съхрани националното си самосъзнание.

Интуитивно баба Илийца разпознава предателя и не изрича съдбовната тайна. Единствената и грижа е как да излезе от заключената обител като осигури хляб и дрехи на бунтовника. Когато заявява, че ще върви обратно в нощта, сърдитият калугер възкликва: „Ти си луда!“ Повторени няколко пъти тези думи с оценъчно значение затвърждават впечатлението, че пред нас е необикновена жена. Различна, както лудите се различават от нормалните, и самотна, както те са самотни и неразбрани. Непокорството и необичайната смелост на старата жена са равнозначни на безумие.

Баба Илийца твърдо отстоява решението си: „Луда, не луда...Работа ме чака!“ Този отговор връща нещата на мястото им. Това са думи на човек на здравия разум. В тях няма усещане за изключителност. Именно с лудостта си тя се противопоставя на отец Евтимий. Тази лудост я прави свободна да вземе решение.

Страхът на отец Евтимий отново надделява. Той гони баба Илийца: „Хай, върви си!“ – тази реплика кара читателя да усети бездушието, подлостта и предателството спрямо род и родина.

Героинята тръгва в тъмната нощ към следващото изпитание. Здраво захлопнатата врата зад гърба на баба Илийца сякаш отделя два свята. Единият е затвореното пространство на манастира, където остават да властват страхът и малодушието, а другият - големият свят на жертвоготовността в името на отечеството и християнските добродетели.

В драматичното време на национално-освободителните борби една българка търси в божия храм подкрепа за своите хуманни и родолюбиви пориви. Осъзнавайки всички рискове, които поема, водена от желанието да стори добро, тя излага на опасност живота си. Без да се колебае, надмогва страха и уверено върви към целта си. Но среща равнодушие и грубост. Така образите на баба Илийца и калугера са в контраст и се превръщат в антиподи.

Баба Илийца дава урок по милосърдие и нравственост на отец Евтимий. Изтъква моралното превъзходство на обикновения човек, необикновеното в българския дух, който се е съхранил и устоял във времето на исторически изпитания за нацията.